

A umělecká filosofie, která se projevila tak určitě a výrazně ve stati p. Janákově, jest táž, která jest výsledkem nejnovějších umělecko-dějinných prací daleko nedoceněného ještě Aloise Riegla. V klasické předmluvě ke své *Spätrömische Kunstgeschichte* zformuloval ji sám Riegel jako reakci proti materialismu účelnosti. „Jest to ona theorie,“ píše Riegel na 5. stránce svého úvodu, „která obyčejně bývá spojována se jménem Gottfrieda Sempera a podle níž umělecké dílo není nic než mechanický produkt účelu, suroviny a techniky. Tato theorie byla právem v době svého vzniku pokládána za podstatný pokrok proti úplně nejasným představám bezprostředně předchozí doby romantické; dnes jest však dávno zralá k tomu, aby byla definitivně předána historii, neboť jako tak mnohé theorie z polovice předešlého století, v nichž byl viděn z počátku nejvyšší triumf exaktního badání přírodního, objevila se i semperovská theorie umělecká posléze dogmatem materialistické metafysiky.“

„Protivou k tomuto mechanistickému pojmání podstaty díla uměleckého zastupoval jsem — pokud vím první — v *Stilfragen* pojetí teleologické tím, že jsem spatřil v uměleckém díle výsledek *určité a cílevědomé vůle umělecké*, která uplatňuje se bojem s účelem, surovinou a technikou. Těmto třem činitelům nepřísluší tedy již ona pozitivně tvůrčí úloha, kterou je obmyslila t. zv. semperovská theorie, nýbrž mají spíše úkol překážkový, negativný: tvoří takřka koeficienty tření v celkovém produktu.“

Jest patrné, jak na stejném stanovisku estetickém stojí ve své programové stati Janák a jak vyslovuje na svém poli a svou methodou týž odpor k materialistické účelnosti jako zvěčnělý veliký vídeňský historik výtvarnický.

Zdržel jsem se obšírněji u těchto analogií z říše poesie i historie a estetiky, abych ukázal, že jde opravdu o podstatný zákonný projev dobové vůle umělecké, a ne o rozmar jednotlivcův nebo o povrchní marotu papírového programářství.

Stať p. Janákova měla by být hojně čtena a hojně mělo by být o ní uvažováno. A podněty, kterými jest tak bohatá, měly by býti tříděny a domyšleny soustavnou dělbou práce; leží v ní mnoho látky, té kouzelné duchové látky, z níž mohou být vytvářeny umělecké činy. Žádají si méně, než se snad zdá: stačí k tomu tvůrčí vůle a intelekt daný do jejích služeb. V Čechách nebylo nikdy nouze o talent. Co scházelo a schází posud, jest hlubší práce theoretická a kulturní, jest kázeň myšlenková a stylová. A methodiku k nim podává právě stať p. Janákova.

Radostné jest, že slovo p. Janákovo nepředbílá přitom příliš umělecké tělo. Tento sešit *Stylu* přináší již více než sliby, přináší již i realisace. Nemluví jen o Plečnikovi, který jest již hotový mistr a vládce a z něhož přináší tento sešit dvě krásné práce. Jsou tu: Gočár, Novotný a hlavně Pavel Janák sám. To všecko jsou, opakují, již více než pouhé sliby.

Úkol českého národa

S tímto názvem uveřejňuje od několika čísel pan Em. Chalupný v *Přehledě studií* — bylo by nespravedlivé neuznatí toho — často pěkně a opravdově myšlenou; vrátím se k ní možná ještě, až bude ukončena. Zatím jsem nucen povšimnouti si zde poslední (VI.) kapitoly její: Český národ a světová kultura. V této části své

úvahy obírá se p. Chalupný známým skeptickým článkem Schauerovým z prvního ročníku *Času* a vyvrací jej, zvláště šťastně v jednom bodě, kde Schauer podcenil rozhodně význam jazyka národního. Jazyk národní, nebylo mně nikdy pochyby o tom, jest rozhodně nekonečně víc než pouhý vnějšíkový prostředek výrazu, víc i než nástroj myšlenky, jazyk národní jest do značné míry sama ztělesněná myšlenka národní. To namítal jsem již sám kdysi Schauerovi ústně a citoval jsem mu známou Turgeněvovu báseň v próze: Ó svatý, mocný jazyku ruský! V dobách pochybnosti atd. . . Ale pan Chalupný domnívá se, že ani dnes nevyhynul ještě pesimism schauerovský, a pokládá za representanta tohoto novoschauerovství přímo mne: domnívá se pro tento pesimism nalézati doklady v mé *Moderní literatuře české*, zvláště v jejím slově úvodním. Proti tomu protestuji zde co nejrozhodněji: to je prostě zásadní nepochopení. Já nikdy nesouhlasil s teorií Schauerovou úplně, ani v nejranějším mládí svém, a odchyloval jsem se od ní víc a víc, jak jsem vyspíval; a dnes jsem přímo její protivopole. Byl jsem vždycky příliš veliký citel podvědoma, aby mně nebyl patrný řeknu přímo školácký pedantism, papírová neživotnost Schauerovy theorie. Národ není shnilá plachta, aby se mohl přimknout k cizí kultuře nebo k cizímu jazyku; národnost nejsou rukavice, které se dají vyměnit. „Přimknout se“, to jest, mluveno bez eufemismu, přeběhnout a zradit, mohou jen jednotlivci, a to ještě jen netvořiví slabochi — silný tvořivý duch nedovede si toho prostě ani představit, jako si nedovede představit sebezmrazení. Národnost nebyla mně nikdy ani fráží, ani hračkou — národnost byla mně vždycky nesmírnou hodnotou nadosobní, která dodává smyslu i posvěcení životu jednotlivcovu, — bez ní byli bychom všichni méně než prach. Znam jen jinou ještě nadosobní hodnotu tak nesmírnou: náboženství, a ani toho nechápu jinak než jako náboženství národního. A žasnou prostě nad tím, že jest možno imputovati mně dnes theorii Schauerovu, — po tom, co jsem napsal na př. o národnosti v umění ve svých *Bojích o zítřek*¹ nebo po mém článku „Hodnoty kulturní a mocnosti životní“ v letošním ročníku *Noviny*².

Ad vocem *Moderní literatury české*. Pan Chalupný přehlédl kardinální rozdíl mezi mnou a Schauerem: má hamletovská otázka netýče se národní existenci naší, netýče se ani existence naší národní literatury, týče se, jak výslovně pravím (*Slovo úvodní*, str. 8), jediné národní literatury „jako kulturního útvaru ve vlastním smyslu tohoto slova“. To jest, opakují, rozdíl kardinální. Tázati se, pokud jest nebo není, bude nebo nebude národní literatura kulturotvornou, není žádný pesimism národnostní. Tuto otázku táže se na př. moderní kritika ruská soustavně, Merežkovský i mladší, a odpovídá na ni velmi často záporně, a přece tím nepochybuje ani dost málo o právu ruského národa na existenci!

Ale p. Chalupnému ušlo i, že na tuto otázku hamletovskou neodpovídám nikterak pesimisticky, t. j. zoufale. Odpověď na tuto otázku podal jsem v závěrečné kapitole XIII. *Stručný obsah* její jest prostě, že literatura česká bude kulturotvorná ve chvíli, kdy *vyvineme dosti lásky* a proměníme samotářskou práci v hromadné dílo radosti a víry životní, fragmenty v celek, náhodu a výjimku v zákon. Je-li to zde odpověď zoufalcova nebo slabochova (jak mne nazývá p. Cha-

1 - [Viz v tomto souboru sv. 1, *Boje o zítřek*, str. 115—132.]

2 - [Viz *Kritické projevy* 7, str. 257—277.]

lupný), — jest zoufalstvím a slabostí všechno, co něco kladného chce a o něco kladného usiluje.

Tázati se hamletovské otázky a hledati na ně odpovědi není slabostí, jak se domnívá p. Chalupný. Hamlet vůbec nebyl slaboch, jak jej nazývá p. Chalupný. Moderní kritika vidí dnes jasně, že Hamlet byl nejen duch silný a geniální, ale nadto i ušlechtilý, který nezabíjel každou ranou. Celá otázka po Hamletově síle nebo slabosti jest prostě otázka, je-li silou nebo slabostí nepřizpůsobiti se špatnosti a nízkosti svého okolí, — neboť Hamlet klesá právě tím, a jen tím. Mně jest to silou, jako jest mně silou tázati se zásadní otázky života a smrti; vyhýbat se jim a zavírat před nimi zrak, to jest mně naopak slabostí. Příroda — prostá živočišná existence — nezná těchto otázek, ale kultura liší se od ní právě jimi, a jen jimi. Není kulturního člověka bez hamletovského živelu — hamletovský živel jest živel ušlechtilosti a velkodušnosti. Mně nestačí tedy pouhá a prostá skutečnost národní literatury — já žádám a musím žádat od ní sil kulturotvorných, musím klásti na ni své otázky hamletovské. A těchto sil kulturotvorných nežádám od ní pro cizí národy, pro nějaké abstraktní lidství nebo nějakou abstraktní civilizaci, kulturu, umění evropské, veřejnost světovou nebo jinou utopii, nýbrž *pro sebe, pro nás*. Každý zdravý, silný národ žije *jen pro sebe* a *řada stará se o to, aby „pracoval na pokroku obecné vědy“* nebo obecného umění. (Mně taková obecná věda a obecné umění jest prostě školometská směšnost schauerovská. Mně i věda, pokud jest opravdový kulturní útvar, jest cosi národního a jen národního.) Národ není na štěstí žádný commis-voyageur, aby se staral, co o něm řeknou v nějaké novinové evropské kavárně nebo tlachárně. Národ jest svatá a velká věc; je silné a nepohnuté kořání stromu, ponořené do svaté tmy zemské, a my jsme jen znepokojené, ševlivé a pomíjivé listí jeho.

Tedy: žádám kulturu, ale ne pro evropské divadlo, ne pro „obecný pokrok“ — prostě *jen pro sebe, pro nás*. A to proto, že chceme žít plně a cele jako lidé, a ne zlomkovitě, zmrzačeně a ochuzeně; že chceme žít hrdě, zmocněně a velkodušně, a ne polovičatě a zašlápnutě. Nežádám od naší literatury, aby dávala světu Shakespeary, Goethy a Balzacy — stojí-li o ně Evropa, o čemž mám ostatně pochyby, ať se poohlédne laskavě, kde jí libo —, ale žádám, aby *mně* podala radostnou píseň pracujícího stavu, kterému přísluhuje sta rukou a srdci, a ne nezladěný, malicherný skřehot žárlivé žabí louže.

Resumé: nejsem žádný pesimista ani národnostní ani kulturní, žádný novo-schauerovec. Kdybych byl pesimista, znal bych se k tomu otevřeně; nepokládal bych to za nic nečestného. Nepřikládám pesimismu těch škodlivých účinků pro život, jaké mu připisuje p. Chalupný. Schopenhauer byl pesimista, a přece není pochyby, knihy jeho pobádaly a učily tisíce a tisíce lidí, aby prožili život svůj hrději a statečněji, než by jej prožili jinak. Pesimism není prostě zoufalství a nelze mezi ně klásti bez dalšího rovnítko. Pesimism byl a jest často formou duševní hrdosti a statečnosti, jako jindy bývá maskou zvláštní duševní cudnosti. Jsou duše, které touží, aby byly vyvraceny budoucností, a očekávají toho odměnou za poctivost a opravdovost utření, které běhou na sebe.

Dekorační romantism

O dekoračním romantismu, který v nejrůznějších formách a formičkách *grasíruje* v t. zv. moderní literatuře *naší*, napsal stejně správně jako odvážné věty p. Arne Novák v 49. čísle Přehledu. Jsou to slova varovná a zasluhují si, aby byla plně citována a aby bylo o nich hodně přemýšleno. „Nevytýkám Nokturnu moře (Růženy Jesenské), že štědře natrhlo ovoce se stromu vývoje poslední české prózy od Zeyera po Karásku ze Lvovic a jmenovitě po Růženu Svobodovou, na niž čtou se misty reminiscence, mající ráz parafrází; základní vada románu leží hloub. Naše slovesné umění *dostává* se touto knihou a všemi příbuznými díly nazpět *k prvotní lži romantiky*: děje *nevyvíjejí* se tu organicky z psychologie postav, nýbrž postavy jsou jen nahodilými *nositelkami* dějů a příběhů romaneskně, náhodně a dobrodružně myšlených, *ba* namnoze zkomponovaných z neústrojných součástek fabulací velmi rozpoutanou. *Není nutnosti v takových knihách, chybí jim neodvratná zákonitost*, nepulsuje *v nich* život odvěkým svým rytmem. Postavy, jako Eva Dubská, Ivan Hermogen, Visarion, tanečnice Angelika Nová, záhadný Patrik Syn, nepatří k sobě, tvoří *jen skupiny*, nikdy však jednotu; jsou i se svými dějovými motivy komponovány a *přikomponovány*. Stojí před námi, jak je postavil románový režisér, nikoliv románový básník; nerostou však před námi. Děj knihy není výrazem jejich vnitřních *nutností*, nýbrž romantické náhody a fabulační hry: celek jest ohňostroj, lyrická *pantomima*, barevný prelud. *A my očekávali lidský osud, řízený neměnnými zákony života.*“

V. Dyk

Přišli ke mně lidé a vykládali *mně*, že prý nedávno v Samostatnosti věnoval mně V. Dyk feuilleton zvláště *šťavnatý*; mimo jiné tvrdí tam prý o mně, že jsem schopen psáti si sám anonymní *listy*. „Proč ne?“ odpověděl jsem, „v Čechách jest tuším několik nevypátraných *vražd*; *těším* se nesmírně na chvíli, až mne V. Dyk obviní z jedné z nich. Zášť domněle *poškozeného* českého maloživnostníka literárního jest cosi, co nemá dna; a také *ne* studu a smyslu pro směšnost. Zavadit o rukávy V. Dyka jest horší než urazit deset *evropských* panovníků; a nesouhlasit s V. Dykem nebezpečnější než odporovat *desíti* akademii evropským.“ Tedy ačkoliv sousto bylo tentokrát pravděpodobně *neobyčejně* tučné, odolal jsem a hodlám odolati i pro příště; nečtu již asi tři *léta* Samostatnosti a Pokrokové revue a abstinence ta jde mně k duhu. Nečítal jsem ani Šípů, ani Českého listu, ani Epištol Vlčkových a Zákrejsových, když *jsem* byl do nich nahlédl a poznal, jaké jest to zboží, — nevím, proč bych měl číst právě elaboráty V. Dykovy. Vnitřní nešlechternost a duševní temnota jest stejná *tu i* tam. Asi před dvěma roky vzal jsem náhodou do rukou V. Dykovy Poznámky v Pokrokové revui. V. Dyk „dokazoval“ tam obšírně, že jsem psal nevím o kterých jeho pracích nepřiznivě prý proto, že mě dřív nepozdravil u vrbiček . . . Odložil jsem sešit a otázal jsem se sama sebe, byla-li by možná dnes taková noblesa *myšlení* a usuzování mezi řezníky nebo pekaři? Odpověděl jsem si záporně a od té *doby* neexistují pro mne projevy Dykovy: nedotýkám se jich, jak jsem napsal *zde* nedávno, ani v rukavičkách.